

Elżbieta Małgorzata Kłosińska*

Żulice, pow. Tomaszów Lubelski – domniemany zespół zabytków z wczesnej epoki żelaza

Żulice, dist. Tomaszów – a supposed assemblage of artefacts from the Early Iron Age

In spring 2010, an accidental discovery of artefact assemblage was made in the village Żulice (com. Telatyn), which can be interpreted as a funerary feature. The excavated trench delivered several large pottery sherds, out of which it was possible to reconstruct two bowls as well as five trilobate arrowheads and burned human bones. There were no traces of burning. The supposed assemblage from Żulice can be both as a relic of a single grave, or as a part of the cemetery. The remains are dated to the HaD phase of the Early Iron Age and they tend to be associated with the Lusatian and Vekerzug cultures.

KEY WORDS: arrowheads, pottery, grave, Vekerzug culture, Lusatian culture, Early Iron Age

Wiosną 2010 roku, na terenie wsi Żulice, gm. Telatyn znaleziono pięć grocików trójlistnych, ceramikę oraz przepalone kości ludzkie. Odkrycia dokonano niestety z użyciem detektora metali, a informacje o tym fakcie są na tyle enigmatyczne, że dokładniejsza lokalizacja stanowiska jest niemożliwa, podobnie jak określenie dokładnej liczby pozyskanych zabytków. Do Instytutu Archeologii UMCS wymienione przedmioty zostały przyniesione przez osobę powołującą się na znajomość z odkrywcą, tak więc można było liczyć jedynie na nieprecyzyjne dane „z drugiej ręki”. Według nich zabytki znajdowały się „w ścianie zarośniętego dołu na śmiecie, gdzie przy torach kolejowych” oraz, że „znaleziono je w jednym dołku”. Nie jest to pierwsze tego rodzaju odkrycie na terenie miejscowości Żulice. Osiem lat wcześniej w podobny sposób pozyskano dwa scytyjskie grociki oraz unikatową, srebrną płytkę z motywem gryfa – aplikację do awarskiego pasa¹. Zabytki trafiły już do obiegu naukowego (E. M. Kłosińska 2007a, ryc. 17: 2, 3; 2009). Należy jednak ubolewać nad tym, że żadne z wymienionych przedmiotów nie ma dokładnej lokalizacji w obrębie miejscowości² oraz, że znajdują się w prywatnych rękach.

Fakt wydobywania wszystkich zabytków z jednego, niewielkiego wykopu, sugeruje, że mamy do czynienia z zespołem, który, ze względu na obecność kości ludzkich, może mieć grobowy charakter. Z wykopu wydobyto kilka dużych fragmentów naczyń, z których udało się zrekonstruować dwie misy (ryc. 1: 1, 2), a także pięć grocików trójlistnych (ryc. 1: 3–7) i „garść” przepalonych kości ludzkich, z których znalazca zachował je-

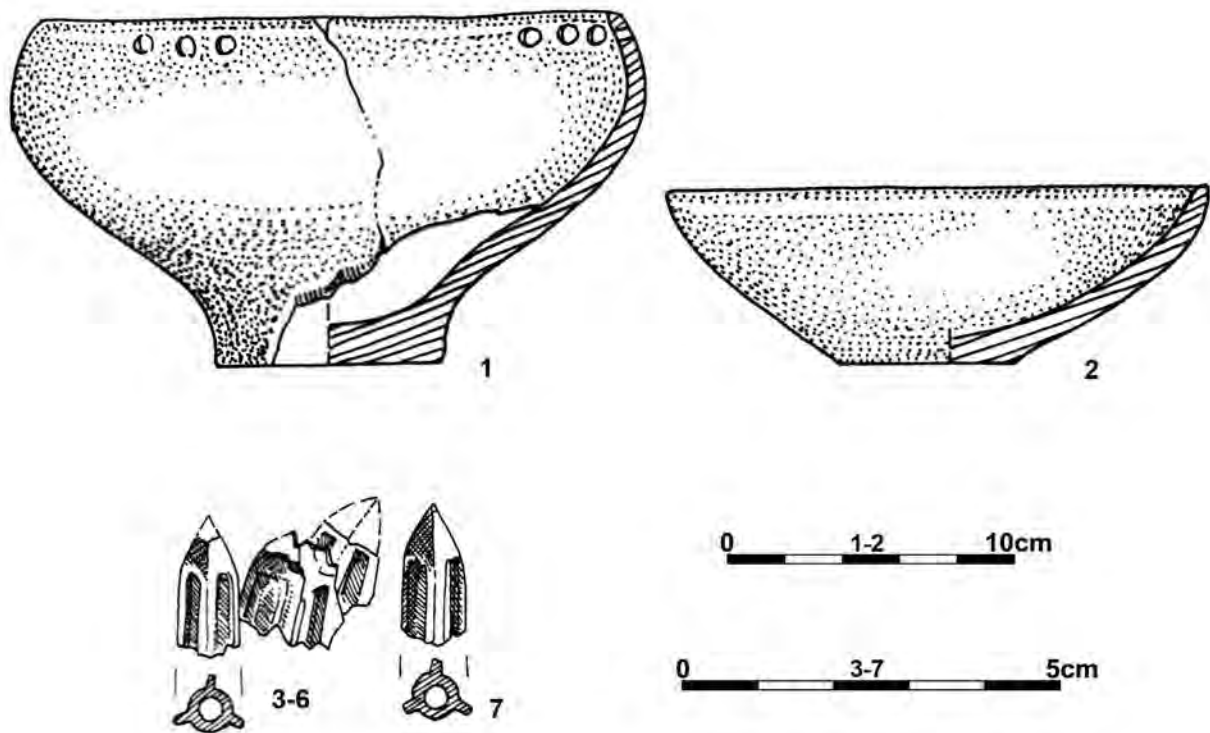
dynie główkę kości udowej (zapewne z racji kształtu). Śladów spaleniźny nie zaobserwowano.

Obie misy były wykonane z gliny schudzonej niewielką ilością drobnej domieszki białego tłucznia granitowego. Ich ścianki zostały silnie wygładzone i wypalone na kolor czarnobrunatny (z rudymi i żółtymi plamami). Większa z nich (ryc. 1: 1), o następujących wymiarach: wysokość – 13,5 cm, średnica wylewu – około 20 cm, średnica dna – 7,5 cm, miała brzeg zagięty do środka i dno uformowane w stopkę. Pod krawędzią znajdowały się grupy trzech symetrycznie (?) umieszczonych, dosyć dużych otworów. Druga z mis (ryc. 1: 2) reprezentowała klasyczną formę – wycinek kuli, a jej wymiary były następujące: wysokość – 6 cm, średnica wylewu – około 19 cm, dna – 6 cm.

Według relacji odkrywców, grociki były znalezione w bryle piasku barwy jasnozielonkawej, którą, w celu wydobywania zabytków, rozkruszono. Jeden z grocików został przy tym oddzielony od reszty. Nie wiadomo zresztą, czy nie zniszczono podczas tej operacji jakichś innych grocików/zabytków, bo bryła miała znaczne rozmiary („wielkość pięści”). Wszystkie grociki reprezentują ten sam morfologiczny typ: krępe, trójlistne, z wewnętrzną tuleją i czubkiem uformowanym w trójścienną piramidę (ryc. 1: 3–7). Większość z nich jest znacznie zniszczona, wykazują przy tym ślady przepalenia i korozji. Najlepiej zachowany grocik mierzył 1,8 cm, pozostałe – podobnej wielkości, wykonano prawdopodobnie w tej samej formie odlewniczej. Zwraca uwagę fakt, że „pozlepiane” okazy są ułożone w jednym kierunku, co pozwala przypuszczać, że zostały zdeponowane w wiązce, osadzone na drzewcach (?). Nie można także wykluczyć, że swoje „zespoleenie” grociki zawdzięczają ścisłemu owinięciu w jakąś materię, bądź też skórę.

¹ Natrafiono również na rzymskie monety.

² W tym miejscu warto przytoczyć kuriozalną wypowiedź odkrywcy, motywującego tak swą niechęć do ujawnienia miejsca odkrycia: „...bo przyjdą archeolodzy, a ja nie będę miał gdzie szukać...” (sic!).

Ryc. 1. Żulice, pow. tomaszowski. Zabytki z domniemanego zespołu ludności kultury łużyckiej: ceramika – 1, 2; grociki brązowe – 3–7 (ryc. E. M. Kłosińska; przerys T. Demidziuk)

Abb. 1. Żulice, Kr. Tomaszów Lubelski. Funde aus dem mutmaßlichen Fundkomplex der Lausitzer Bevölkerung: Keramik – 1, 2; bronzene Pfeilspitzen – 3–7 (Zeichn. E. M. Kłosińska; nachgezeichnet von T. Demidziuk)

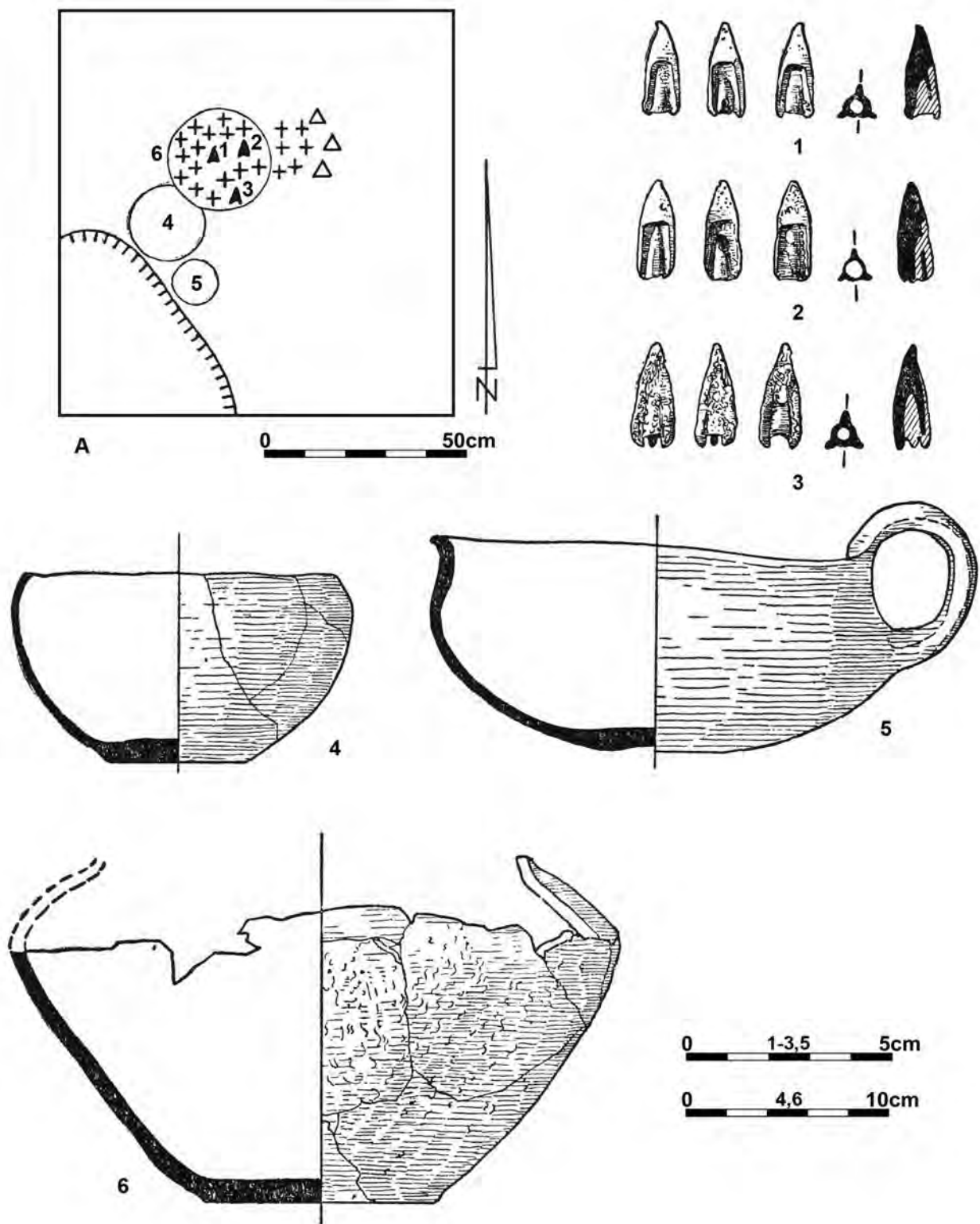
Powiązania i datowanie domniemanego zespołu nie budzi raczej wątpliwości. Grociki nawiązują do militariów ludów koczowniczych i półkoczowniczych, występujących w młodszym odcinku wczesnej epoki żelaza w Europie wschodniej i Środkowej. Notujemy je zarówno na terenie Scytii, skąd pozyskane okazy, określane jako „bašneobraznye”, zaliczono do tzw. II grupy chronologicznej grocików, charakterystycznej dla VI i V stulecia p.n.e. (A. I. Mel'ukova 1964, s. 22, tab. V: II. 9. 3; 7: E. 5), jak i w strefie Kotliny Karpackiej, gdzie wystąpiły w podobnie datowanych zespołach kultury Vekerzug (J. Chochorowski 1985, S. 88, Abb. 25: 18, 29; 27; 53; T. Kemenczei 2009, S. 45, Taf. 154; 155; 184). Jednak najbliższe terytorialnie odpowiedniki omawianych zabytków odnajdujemy na ziemiach polskich. Na trzy analogiczne grociki natrafiono w urnie, pomiędzy przepalonymi kośćmi, w grobie ludności kultury łużyckiej w Łagiewnikach, pow. Sieradz (ryc. 2: 1–3). Zespół ten był datowany na koniec fazy HaD, a grocikom przypisano scytyjskie pochodzenie (H. A. Ząbkiewicz-Koszańska 1963, Pl. 50). W kontekście tego znaleziska wyrażano również przypuszczenie, że grociki stały się przyczyną śmierci zmarłego (E. M. Kłosińska, H. Taras 2008, s. 68), choć nie należy także wykluczać, iż przedmioty te były po prostu elementami wyposażenia pochówku. Ludność łużycka, zamieszkująca ziemie Polski środkowej i południowo-wschodniej, posługiwała się prawdopodobnie militariami typu scytyjskiego, znaleziska których odnotować trzeba zarówno na cmentarzyskach jak i osadach³. Zabytki docierające na wymienione terytoria miały

raczej charakter importów (por. T. Malinowski 1962, s. 351–353). W tej kwestii wspomina się również o oddziaływaniach ze strefy lasostepu ukraińskiego i z Kotliny Karpackiej (S. Czopek 1999, s. 142), co przeczy dawnym zwłaszcza poglądom niektórych badaczy, skłonnych uznawać np. Polskę środkową za miejsce inwazji scytyjskiej (Z. Kaszewski 1986, s. 155, tdl).

Nie można wykluczyć, że zespół grocików z Żulic stanowi relikw oddziaływań kultury o charakterze scytyjskim na terenie Lubelszczyzny. Dowodów na to zjawisko jest zresztą coraz więcej (por. E. M. Kłosińska 2009, s. 145–146), a jego źródła należy poszukiwać m.in. w Kotlinie Karpackiej. Omawiane militaria powiększają niewielki zbiór zabytków, występujący na ograniczonym terenie (dorzecza górnej Huczwy i Sołokiji), na południowo-wschodnich rubieżach Lubelszczyzny, który można łączyć ze scyto-tracką kulturą Vekerzug (czekan żelazny z miejscowości Werchrata, pow. Lubaczów – E. Kłosińska 2003; pobocznicza żelazna z Hrebennego, pow. Tomaszów Lubelski – E. M. Kłosińska 2007b, s. 284, fig. 2: 17; brązowa zawieszka skroniowa ze Starego Machnowa, pow. Tomaszów Lubelski – E. M. Kłosińska 2007c, s. 276, ryc. 1: 6; 2: 5).

grobowych. Trzy grociki zostały złożone w naczyniu w grobie ciała-palnym jamowym nr 85 (Z. Kaszewski 1986, s. 145, tabl. XVII: 11–13). Warto odnotować również fakt odkrycia bimetalicznego mieczyka typu akinakes w przestrzeni tej nekropoli (tamże, s. 142, tabl. XXX: 20). W Polsce południowo-wschodniej na grociki natrafiano zarówno w przestrzeni cmentarzysk (K. Moskwa 1976, s. 247, 299, 319, ryc. 41: f; 64; 79: i), jak i osad (S. Czopek 1996, s. 118, ryc. 64; 2007, s. 180–181, ryc. 167, tabl. XI: 3).

³ W Polsce środkowej scytyjskie militaria wystąpiły na znanym cmentarzysku w Lubnicach, pow. Wieruszów, w charakterze darów

Ryc. 2. Łągiewniki, pow. sieradzki. Grób ludności kultury łużyckiej: rzut poziomy – A; grociki brązowe – 1–3; ceramika – 4–6 (wg H. A. Ząbkiewicz-Koszańskiej 1963)

Abb. 2. Łągiewniki, Kr. Sieradz. Lausitzer Grab: Grundriss – A; bronzene Pfeilspitzen – 1–3; Keramik – 4–6 (nach H. A. Ząbkiewicz-Koszańska 1963)

Większa z mis reprezentuje formę dosyć licznie notowaną na stanowiskach kultury łużyckiej z młodszego odcinka wczesnej epoki żelaza na Lubelszczyźnie. Okazy o odwrotnie stożkowatym kształcie, brzegu zagiętym do środka i wyodrębnionej zazwyczaj stopce spotyka się np. na cmentarzyskach z grobami o drewnianych konstrukcjach skrzyniowych, palonych *in situ*, takich jak Bliskowice (naczynie nieopublikowane), Krupy (W. Misiewicz 1999, ryc. 5: 3, 4; 6: 1, 2; 2000, ryc. 4: 3, 5; 5: 6, 7; 2003, ryc. 5: 1, 2, 5–7), czy Lublin – Jakubowice Murowane (U. Kurzątkowska 1987, ryc. 1: b; 1988, ryc. 1: a, b). Na tych

stanowiskach nie pełniły jednak funkcji popielnic, a jedynie innych naczyń o obrzędowym charakterze⁴.

Domniemany zespół z Żulic może być zarówno reliktem pojedynczego grobu lub stanowić część cmentarzyska. Zwyfikowaniu tych przypuszczeń mogą pomóc szersze zakrojone badania powierzchniowe i wykopaliskowe na terenie tej miejscowości. Obecnie, jedyne pewne stwierdzenia, jakie należy wyrazić są takie, że zabytki pochodzą z fazy HaD wczesnej epoki żelaza i wykazują związki z kulturami łużycką i Vekerzug.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Chochorowski J.
1985 *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde* (= „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 724, Prace archeologiczne, zeszyt 36), Warszawa–Kraków.
- Czopek S.
1996 *Grupa tarnobrzeska nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem*, Rzeszów.
1999 *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*, Rzeszów.
2007 *Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad dolnym Wisłokiem, Część I, Od epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza*, Rzeszów.
- Kaszewski Z.
1986 Cmentarzysko kultury łużyckiej z okresu halsztackiego na stanowisku 2 w Łubnicach, województwo kaliskie, „PMMiE”, Seria Archeologiczna nr 33, s. 129–205.
- Kemenczei T.
2009 *Sudien zu Denkmälern skythisch geprägter Alföld Gruppe*, Budapest.
- Kłosińska E.(M).
2003 Czekan żelazny z miejscowości Werchrata, pow. Lubaczów, „APS”, t. 6: 2001 (wyd. 2003), s. 219–221.
2007a Południowo-wschodnie rubieże Lubelszczyzny w czasach kultury łużyckiej i pomorskiej, [w:] Banasiewicz-Szykuła E. (red.), *Pradzieje południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, (= Skarby z Przeszłości, t. 9), Lublin, s. 107–131.
2007b Issues of the East – and Central-European contacts of the Lublin Region in the younger Bronze Age and the early Iron Age in the light of existing research and sources, [w:] Baron J., Lasak I. (red.), *Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age* (= Studia Archeologiczne, t. 40), Wrocław, s. 269–290.
2007c Nowe zabytki proveniencji wschodniej z Lubelszczyzny, „APS”, t. 9, s. 273–278.
2009 Ażurowa aplikacja z motywem gryfa z Lubelszczyzny – awarski rarytas czy mistyfikacja?, „MSROA”, t. 30, s. 177–180.
- Kłosińska E., Klisz T.
2003 Po śmierci ku Słońcu, „ZOW”, t. 58, s. 59–67.
- Kłosińska E. M., Taras H.
2008 O możliwościach wydzielania reliktyw nagłej śmierci i epidemii na przykładzie pochówków z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, [w:] Dzieduszycki W., Wrzesiński J. (red.), *Epidemie, klęski, wojny*, Poznań, Funeralia Lednickie, Spotkanie 10, s. 67–78.
- Kurzątkowska U.
1987 Cmentarzysko z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Jakubowicach Murowanych, stan. 5, gm. Wólka Lubelska, woj. Lubelskie, [w:] Gurba J. (red.), Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1987 roku, Lublin, s. 19–23.
1988 Badania na cmentarzysku z wczesnej epoki żelaza w Jakubowicach Murowanych, stan. 5, gm. Wólka Lubelska, woj. Lubelskie, [w:] Gurba J. (red.), Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1988 roku, Lublin, s. 19–23.
- Malinowski T.
1962 W sprawie pobytu Scytów na ziemiach polskich, „APolski”, t. 7/2, s. 350–353.
- Melúková A. I.
1964 *Voorużenie Skifov*, Moskwa.
- Misiewicz W.
1999 Pierwszy sezon badań na cmentarzysku ciepłopalnym kultury łużyckiej we wsi Krupy, stan. 1, pow. Lubartów, woj. lubelskie, „APS”, t. 4, s. 99–106.
2000 Drugi sezon badań na cmentarzysku ciepłopalnym w Krupach, pow. Lubartów, stan. 1, „APS”, t. 5, s. 63–71.
2003 Wyniki trzeciego sezonu badań na cmentarzysku kultury łużyckiej we wsi Krupy, gm. Michów, pow. Lubartów, „APS”, t. 6/2001, s. 79–85.
- Moskwa K.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- Ząbkiewicz-Koszańska H. A.
1963 Łągiewniki 1, distr. de Sieradz, dép. de Łódź. Tombe à urne cinéraire, [w:] A. Abramowicz, D. Durczewski, J. Rosen-Przeworska, H. Wiklak, H. A. Ząbkiewicz-Koszańska, *Fin de l'Age du Bronze – Age du Fer* (= „Inventaria Archeologica”, Fasc. 9, Pologne, Pl. 50), Łódź–Warszawa.

⁴ Na cmentarzysku w Lublinie – Jakubowicach Murowanych takie misy służyły prawdopodobnie do czynności kultowych, np. wylewania jakichś substancji do ziemi w celu zaspokojenia roszczeń bóstw chtonicznych, czy też przodków. Niektóre z tych naczyń spoczywały bowiem przy grobach do góry dnem (E. Kłosińska, T. Klisz 2003, s. 65, ryc. 9).

Żulice, Kr. Tomaszów Lubelski – mutmaßlicher früheisenzeitlicher Fundkomplex

Zusammenfassung

Im Frühjahr 2010, im Bereich des Dorfes Żulice, Gde. Telatyn entdeckte man zufällig einen Fundkomplex, der als ein Grabobjekt zu interpretieren ist. Leider ist eine genaue Lokalisierung des Fundortes, wie auch eine präzise Einschätzung der Fundenzahl nicht möglich. Aus dem Grabungsschnitt gewann man ein paar große Gefäßfragmente, aus denen man zwei Schüsseln rekonstruieren konnte, darüber hinaus 5 dreiflügelige Pfeilspitzen, wie auch verbrannte Menschenknochen, wovon nur der Kopf eines Oberschenkelknochens erhalten geblieben ist. Man beobachtete keine Brandspuren.

Der mutmaßliche Fundkomplex aus Żulice kann sowohl als Relikt eines Einzelgrabes als auch als Element eines Gräberfeldes gesehen werden. Die Funde stammen aus der Periode HaD der Früheisenzeit und weisen Anknüpfungen an die Lausitzer- und Veckerzug-Kultur auf.

Die Anknüpfungen und die Datierung erwecken keine Zweifel. Die Pfeilspitzen erinnern an die Militaria der Noma-

den – oder Halbnomadenvölker aus der jüngeren Periode der Früheisenzeit in Ost- und Mitteleuropa. Am wahrscheinlichsten erscheint die Verbindung dieser Funde mit der Veckerzug-Kultur und ihre Datierung in das 6. und 5. Jh. v. Ch. Die größere Schüssel vertritt eine ziemlich zahlreich an den Lausitzer Fundstellen in Lubliner Land registrierte Form, die in die jüngere Periode der Früheisenzeit datiert wird. Der hypothetische Komplex aus Żulice kann als Relikt eines Einzelgrabes, wie auch als ein Teil eines Gräberfeldes gelten. Die Verifikation dieser Mutmaßungen bedarf breitflächig angelegter Geländebegehungen und Ausgrabungen im Bereich der Ortschaft. Heute ist nur die Tatsache sicher, dass diese Funde aus der Periode HaD der Früheisenzeit stammen und die Anknüpfungen an die Lausitzer- und Veckerzug-Kultur aufweisen.